

Viggo Bank Jensen *Cand.mag. i samfundsfag, dansk, italiensk og filosofi, lektor på Nørre Gymnasium*
VB@norreg.dk

Erling Strudsholm *Ph.d., lektor i italiensk, KU*
struds@hum.ku.dk

Sproghistorie i *Almen sprogforståelse (AP)* i gymnasiet. En bro til sprogstudier på universitetet?

Forløbet i Almen Sprogforståelse (AP) kom ind i det almene gymnasium (stx) med gymnasireformen i 2005. Det ligger i starten af gymnasieforløbet og skal introducere til undervisningen i sprog. I AP arbejdes der med kernestof, der er fælles for gymnasiets sprogfag, og der indgår en introduktion til latin.

I formålparagraffen for AP står der: *Stoffet perspektiveres historisk gennem kendskab til overordnede træk af latinsk ordforråd og grammatik, europæisk sproghistorie og et elementært kendskab til sociolingvistik.* I denne artikel vil vi præsentere og illustrere nogle forskellige sproghistoriske vinkler på AP, pege på nogle muligheder i den gymnasiale sprogundervisning samt diskutere betydningen af sproghistorisk og sprogtypologisk indsigt hos de studerende ved overgangen til sprogstudier på universitetet.

Vi vil beskrive tre tilgange, der kan inddrages i AP. De to første hører under den diakrone lingvistik, der ser sproget som et historisk fænomen: nemlig den genetiske lingvistik, der har fokus på sprogenes indbyrdes sammenhæng i sprogfamilier, og den historiske lingvistik, der fokuserer på det enkelte sprog ud fra et sproghistorisk perspektiv. Den tredje tilgang, den sprogtypologiske, undersøger sammenhænge mellem alverdens sprog synkront, uafhængigt af historiske og genetiske forhold.

Genetisk tilgang til lingvistik

To sprog siges at være genetisk beslægtede, hvis de historisk set kan føres tilbage til ét og samme udgangspunkt. Denne tilgang er stærkt knyttet til "indoeuropæistiken", der havde sin storhedstid fra slutningen af 1700-tallet og de næste 100-150

år. Den bygger på, at de fleste europæiske sprog samt en række indiske og iranske sprog har nogle fællestræk, der kan føres tilbage til et fælles indoeuropæisk sprog. Indoeuropæisk er imidlertid et sprog, der ikke findes konkrete eksempler på, og en væsentlig del af indoeuropæistikken har derfor bestået i at rekonstruere dette oprindelige sprog ud fra de senere kendte sprog, der hører med til denne sprogfamilie. Mange skolebøger om sproghistorie har en tegning af "det indoeuropæiske stamtræ". Denne tilgang, der har fokus på sprog ud fra deres oprindelige genetiske slægtskab, inkluderer således også et historisk slægtskab. Den kan også give anledning til at se på, hvordan konkrete ord i fx dansk er beslægtede med ord på geografisk set fjerne sprog, som persisk. Det drejer sig bl.a. om ord, der betegner familierelationer, fx 'mor' og 'far'. Når eleverne introduceres til den genetiske sproghistorie, bliver de ofte inspireret til en lang række spørgsmål til den sproghistoriske udvikling.

Indoeuropæistikken har haft meget fokus på lydudviklingerne og er god til at beskrive nogle sammenhænge i forhold til de fonetiske forskelle mellem sprogene, fx "den germanske lydfor skydning", der bl.a. indebærer, at indoeuropæisk 'b, d, g' bliver til 'p, t, k'. Latin og fransk har fx bevaret 'g' i *genu* og *genou*, mens dansk og tysk har *knæ* og *Knie*. (Allan Karker 2000a:27).

Den genetiske tilgang kan også bruges til at udrede grammatiske udviklinger, fx hvorfor tysk har mange kasus, selvom de germanske nabosprog ikke har det. Det rekonstruerede indoeuropæiske fællessprog havde mindst otte kasus. Så i stedet for at forstå de fire kasus i tysk som noget "tilført", kan eleverne herigennem opnå den indsigt, at tysk har bibeholdt flere kasus end andre germanske sprog som fx dansk og engelsk. Kendskabet til indoeuropæisk sprogudvikling kan også hjælpe eleverne til at forstå danske kasusforhold bedre. Som bekendt har dansk genitiv for substantiver, men derudover finder vi også rester af kasus i pronomensystemet (fx jeg, mig, min) og i faste udtryk som *til lands*, *til vands*, *oven vande* og *under mulde*. Denne viden om danske forhold vil være til gavn ved universitetsstudier af indoeuropæiske sprog. Fx findes på det stort set "kasusfrie" italienske sprog en (lidt kompliceret) rest af kasus i pronominer.

De indoeuropæiske sprog har spredt sig over hele verden og tales i dag af ca. halvdelen af jordens befolkning. I rigtig mange gymnasieklasser i dag er der imidlertid elever, der taler et ikke-indoeuropæisk sprog hjemme. Det giver en oplagt mulighed for at inddrage andre sprogfamilier end den indoeuropæiske.

Historisk tilgang til sprog

Den historiske lingvistik beskæftiger sig primært med historisk udvikling i enkelt-sprog, fx engelsk, italiensk eller dansk. Hensigten er at finde frem til et sprogs historiske udvikling. Ved hjælp af sproghistorien er man bl.a. i stand til at belyse sprogforandringer, deres væsen og årsagerne til, at et sprog forandrer sig. Nogle lingvister fokuserer på den interne sprogudvikling, dvs. det forhold, at en ændring i sproget

kan føre til andre ændringer, fx fordi der er opstået risiko for misforståelser. Det kræver dog ofte detaljerede studier. I en gymnasiesammenhæng er det i denne tilgang mere relevant at fokusere på den eksterne sproghistorie, der ser sprogudvikling i forhold til samfundsudvikling. Her kan et sammenlignende perspektiv være øjenåbnende for eleverne. I Danmark var de lærde allerede i 16- og 1700-tallet enige om københavnsk som basis for rigsmålet, altså for hvordan man *burde* tale dansk. Denne opfattelse blev udbredt via den generelle undervisningspligt fra 1814 – og blev yderligere cementeret med mobiliteten fra land til by og de fælles nationale mundtlige medier, radio og fjernsyn. I Italien diskuterede de lærde stadig i slutningen af 1800-tallet, hvilken udgave af italiensk der skulle være basis for et fælles mundtligt italiensk. Også i Italien kom den voksende mobilitet og medierne (især fjernsynet fra 1950'erne og frem) til at spille en afgørende rolle for udviklingen af et fælles italiensk talesprog. Det samlede billede af sproglig variation er dog stadig meget forskelligt, når man sammenligner Danmark og Italien. I Italien er det således relevant at kalde halvdelen af befolkningen for to- eller flersprogede, da de ud over en udgave af italiensk også taler enten dialekt eller et helt andet sprog hjemme. En overordnet forklaring på forskellen kan findes i den tidlige politiske og kulturelle centralisering i Danmark i modsætning til Italiens sene nationale samling (1860-61) og konkurrerende centre.¹ Lige som historien er vigtig for forståelsen af vores samtid, er sproghistorien vigtig for vores forståelse af sprogsituationen i dag. Og som det fremgår af eksemplerne fra Danmark og Italien, er der en vigtig sammenhæng mellem sproghistorisk udvikling (det diakrone) og sproglig variation i dag (det synkrone), hvor den sproghistoriske udvikling kan være med til at forklare nutidens sproglige variation. Omvendt bliver den sproghistoriske udvikling ofte søgt forklaret ved et samspil mellem tidligere tiders sproglige variation, mødet med andre sprog og forskellige standardiseringsbestrebelse.

Sprogtypologisk tilgang til sprog

Den sprogtypologiske tilgang inddeler verdens sprog i typer efter ligheder og forskelle i opbygning og lydforhold, uafhængigt af genetiske tilhørsforhold. Ligesom indoeuropæistikken har denne tilgang sin rod ved århundredeskiftet omkring 1800 med brødrene Schlegel, der skelnede mellem isolerende (analytiske), agglutinerende og flekterende (syntetiske) sprog. I dette afsnit vil vi mest beskrive forskellen mellem analytiske og syntetiske sprog, da den indgår i beskrivelsen af et undervisningsmodul nedenunder.

I et analytisk (isolerende) sprog som vietnamesisk består ordene af enkeltmorfemer. I et syntetisk agglutinerende sprog som tyrkisk består ordene af flere morfemer, men hvert af dem har en selvstændig, klar betydning. I et syntetisk (flekterende) sprog som latin er morfemgrænserne slørede, og de enkelte morfemer kan betyde flere forskellige ting, fx i ordet *AMAS* ("du elsker"), hvor endelsen *-AS* angiver fem forhold: 2. person, singularis, præsens, indikativ, aktiv. Den sprogtypologiske tilgang åbner for inddragelse af alle verdens sprog på lige vilkår. Denne tilgang giver der-

for god plads til, at elever med andre modersmål end dansk kan bidrage med deres sproglige ressourcer i undervisningen.

Da latin er et meget syntetisk sprog, mens dansk og især engelsk er temmelig analytiske, giver den fælles AP-basis gode vilkår for, at alle elever i løbet af AP får relevant sprogkendskab til at forstå forskellen mellem syntetiske og analytiske sprog.

Som det vil fremgå nedenfor, kan en sprogtypologisk tilgang kombineret med en af de to historiske tilgange føre til, at eleverne formulerer spændende hypoteser og spørgsmål. Forskerne er ikke enige om, hvor meget man kan sige om udviklingen mellem de forskellige sprogtyper. En udbredt, men omdiskuteret teori er, at sprogene med hensyn til sprogtypologi bevæger sig i en cyklus: et isolerende/analytisk sprog bliver agglutinerende og derefter flekterende/syntetisk for så på ny at blive analytisk, Herbert Schendl (2001:36).

AP i praksis – eksempel på en undervisningssekvens

I det følgende vil vi via en kort undervisningssekvens fra afslutningen af det fælles AP-forløb (et modul på 95 minutter) illustrere, hvordan forskellige sproghistoriske vinkler kan indgå i AP-undervisningen. Først følger nogle lærerovervejelser forud for lektionen – og sidenhen en beskrivelse af de fire delsekvenser i modulet.

Den bedst dokumenterede sprogudvikling fra et europæisk sprog til andre sprog i Europa er udviklingen fra latin til de romanske sprog. Elevernes viden fra det fælles kursus i latin kan derfor udnyttes til at vise en overgang fra det meget syntetiske sprog latin til de relativt analytiske moderne romanske sprog – og dermed delvist kombinere den sprogtypologiske og genetiske tilgang.

Fælles for alle elever, der har AP, er kendskab til dansk og engelsk samt mødet med latin i AP-forløbet. Derudover afhænger det af studieretningen, af skolernes tilrettelæggelsesform samt af elevsammensætningen, hvilke sprog der er kendskab til i den elevgruppe, der har AP sammen. Hvis man vil udnytte muligheden for at give alle eleverne en indsigt i overgangen fra latin til moderne romanske sprog, kan man derfor være nødt til at bruge et sprog som kun nogle – eller slet ingen – i klassen kender. I denne sekvens indgår der fx italiensk, og den eneste i klassen med italiensk-kundskaber er læreren, der underviser klassen i sin egenskab af dansklærer.

Forud for modulet har eleverne som lektie haft til opgave at læse artiklen “Standardsprog og sproglig variation i Danmark og Italien”, Viggo Bank Jensen (2009) og finde tre interessante/overraskende informationer.

Klassen har tidligere kort været inde på dels den indoeuropæiske sprogfamilie, dels forholdet mellem analytiske og syntetiske sprog.

1. delsekvens: *Genetisk sproghistorie (det indoeuropæiske "stamtræ")*

Lektionen indledes med en lærerpræsentation af det indoeuropæiske stamtræ – efterfulgt af lærerspørgsmål til elevgruppen og elevspørgsmål til læreren. Væsentlige punkter i gennemgangen er:

- At der har været et fælles indoeuropæisk sprog, som kun er kendt i rekonstruktion
- At forskerne regner med to hovedgrene: den vestlige indoiranske og den østlige europæiske
- At latin/latinske sprog er en vigtig gren i Europa med videreudvikling i de moderne romanske sprog
- At den germanske gren er en anden vigtig gren i Europa – med videreudvikling frem mod tysk, engelsk, hollandsk og nordisk, som så igen er opdelt
- At de indoeuropæiske sprog fra kolonitiden og fremefter har spredt sig kraftigt

Eleverne stiller mange spørgsmål undervejs.

2. delsekvens: *Grammatisk sprogudvikling: fra latin til italiensk*

Efterfølgende vises på overhead følgende latinske udsagn:

PATER AMAT FILIUM

Eleverne skal med afsæt i deres forholdsvis begrænsede latinkundskaber nu prøve at besvare spørgsmål som: Hvad betyder det? Hvordan kan man ellers sige det? Efterhånden finder eleverne de seks muligheder, der er for at flytte rundt på de tre ord:

PATER AMAT FILIUM
PATER FILIUM AMAT
FILIUM AMAT PATER
FILIUM PATER AMAT
AMAT FILIUM PATER
AMAT PATER FILIUM
Il padre ama il figlio

Figur 1

De kan herefter konkludere, at latin har en meget fri ordstilling, og nogle kan måske forklare, at årsagen er, at latin kan udtrykke sammenhængene ved hjælp af kasus. Efterfølgende diskuterer eleverne, om man på dansk har den samme frihed mht.

ordstilling, og de må konstatere, at vi på dansk kun har én mulighed for at udtrykke den samme betydning.

Denne gennemgang rundes af med, at eleverne bliver præsenteret for den italienske sætning: *Il padre ama il figlio* og bliver bedt om at finde forskelle og ligheder i forhold til de(n) latinske. De er opmærksomme på fremkomsten af artikler samt de store ligheder og de små forskelle med hensyn til de tre ord. Nogle elever opdager, at italiensk (stort set) ikke har kasus, men til gengæld mere fast ordstilling.

Klassens fælles udgangspunkt i latin – og dansk og det lillebitte sproghistoriske indslag om overgang til italiensk – giver dem en fælles referenceramme til at tale om sprogtypologi. Den internt indoeuropæisk-historiske tilgang bliver således afsæt for at inddrage andre sprog, som er relevante for eleverne.

På baggrund af denne delsekvens stiller eleverne bl.a. sig selv og læreren følgende spørgsmål:

- 1) Hvorfor er sproget i Ægypten ikke blevet et latinsk/romansk sprog, når romerne også var dér?
- 2) Når de romanske sprog er gået i retning af analytisk – hvorfor er tysk så gået i retning af syntetisk?
- 3) Går alle sprog fra syntetisk til analytisk?

Det er spørgsmål, der viser, hvordan en sproghistorisk tilgang i AP stimulerer elevernes refleksion mht. sproglige problemstillinger, der søger svar på tværs af sprogfamilier (eks. 1) eller sproggenetisk og sprogtypologisk udvikling (eks. 2) samt sprogtypologisk udvikling (eks. 3).

3. delsekvens: Sproghistorie og leksikalsk udvikling

I den 3. delsekvens arbejder eleverne med en lille opgave om latins indflydelse på italiensk, engelsk og dansk.

Lærebogsforfatterne har udvalgt italienske ord, der ligner engelske og/eller danske – og omvendt, sådan at der i hver række er et givet ord og et eller to, der skal oversættes til:

Italiensk	Engelsk	Dansk
esplosione	explosion	eksplosion
		udtryk
estratto	extract	
		ekspert
stazione		(social) stilling
coscienza		
città		
	quality	
entrare		
		kontrollere
		ankomme
aspettare	expect	
		eksportere
	accept	
menzionare	mention	
		fungere
fantastico		
	physical	
		ens, identisk
pubblico		
	nervous	
		berømt

Figur 2. Anne Marie Heltoft m.fl. (2006)

Eleverne, der altså ikke kan italiensk, bliver bedt om at udfylde felterne i engelsk- og danskkolonnerne, så godt de kan. De skal herefter prøve at gætte sig til, hvad der skal stå på italiensk, da lærebogsforfatterne har sørget for at give nogle eksempler, der antyder systemet mellem italiensk og engelsk.

De fleste elever udfylder langt de fleste tomme felter i engelsk- og danskkolonnerne. For mange er det herefter en sport også at prøve at regne de italienske ord ud. Det lykkes for de fleste netop på baggrund af de italienske eksempler, der er givet i skemaet. Ud over den umiddelbart gode oplevelse af faktisk at kunne noget i et sprog, man ikke kender, giver øvelsen også anledning til at tale om de mange latinskinspirerede ord i engelsk sammenlignet med dansk.

Skemaets koblinger vedrørende ordforrådet i de tre sprog kan have en direkte nyttevirkning for eleverne med hensyn til såvel forståelse som produktion af nye ord i sprogene.²

Elevernes sproglige forudsætninger for AP

Elevernes vigtigste sproglige forudsætninger for AP er dels det eller de sprog, de taler i hverdagen, dels de sprog, de har lært i skolen. AP giver gode rammer for, at elever, der lever med flere sprog i hverdagen, kan få alle deres sprog i spil i under-

visningen. Deres bidrag kan være med til at skabe en udvidet sprogbevidsthed hos alle eleverne. Som nævnt har nogle elever særlige sproglige forudsætninger for at bidrage med en sprogtypologisk tilgang, fordi de er vant til ved siden af dansk at bruge sprog af en anden type. En tyrkisktalende elev vil kunne bidrage med eksempler, der kan konkretisere forskellen mellem agglutinerende sprog og et sprog som dansk, der er relativt analytisk, men med mange flekterende træk. En kinesisktalende kan tilsvarende bidrage med eksempler på analytisk sprog, en grønlandsktalende med eksempler på syntetisk sprog.³

AP mellem viden og undren

Store dele af målformuleringerne i AP lægger afgørende vægt på viden og konkrete færdigheder. Grundkurset i grammatik har således et meget detaljeret og grundigt afsnit i undervisningsvejledningen⁴. Det tilsvarende afsnit om sproghistorie er væsentligt kortere; det omhandler hovedsagelig udvikling i ordforråd og orddannelse og har fokus på indoeuropæiske sprog og konkrete sprogudviklinger. Ud over vidensdimensionen har undervisningen i sproghistorien imidlertid også en vigtig “undredimension”. Arbejdet med sprog på tværs, såvel synkront som diakront, kan inspirere eleverne til at stille relevante spørgsmål til sammenhængene, hvilket er en vigtig del af gymnasiets generelle studieforberevende sigte. Denne nysgerrighed kan både i sig selv øge den sproglige bevidsthed og samtidig også forberede til sprogstudier på universiteterne.

Medbragt sproghistorisk viden som redskab til sprogstudier på universitetet

Latin er et godt teoretisk udgangspunkt for sprogstudier, specielt for studiet af de direkte efterkommere, nemlig de romanske sprog, hvoraf italiensk ligger tættest på latinen.

Tidligere var der krav om latinkundskaber på de fleste sprogstudier, ikke mindst på de romanske sprog. På Københavns Universitet holdt italienskstudiet som det eneste af de romanske sprog fanen højt til og med 2003-studieordningen, hvor et adgangskravene var latin på det daværende C-niveau. Med gymnasiereform og ny BA-studieordning 2005 var det dog ikke længere realistisk at opretholde dette krav, som derfor bortfaldt.

Hvis nye studerende kommer med kundskaber fra gymnasiet som anført i AP-læreplanen, vil de imidlertid være godt rustede til et sprogstudium, og det skulle ikke være nødvendigt at afholde kurser i “turbogrammatik”, som det har været praksis de seneste år i forbindelse med grammatikundervisningen på første semester ved flere sprogstudier på Københavns Universitet. “Turbogrammatikken” er et grund-

kursus i grammatik med introduktion af den helt basale grammatik – henvendt til studerende, der fx ikke kan kende forskel på et substantiv og et subjekt.

På italienskstudiet opleves det også, at kendskab til sproghistorie og sproglig variation er nyttig baggrundsviden for de studerende. Den studerende oplever, at hun faktisk på et meget tidligt tidspunkt i studiet kan læse 1300-talstekster på italiensk med pæn forståelse; – samtidig kan hun dog opleve et stort gab mellem skriftsprog og talesprog. Hun kan evt. i gymnasiet have lært, at datidsformen *passato remoto* kun bruges litterært, mens man mundtligt kan klare sig med at forstå og bruge *passato prossimo*. Og så kommer hun på studieophold i Syditalien – hvor de fleste bruger *passato remoto* også i talesprog. Disse fænomener kan kun forstås med en historisk forklaring.

Ofte vil man forstå den særlige sproghistoriske udvikling bedre, hvis man har et vist komparativt perspektiv. Og det kan man kun have, hvis man kender sproghistorien fra mindst to forskellige sprog. Her ligger nogle muligheder i AP – både i AP selv – og som forberedelse til senere sprogstudier.

AP – et mødested for gymnasielærere og universitetslærere?

Til slut vil vi godt opfordre til, at man forsøger at gøre AP til et “mødested” for gymnasie- og universitetslærere inden for sprogfagene (inkl. dansk). Man kunne fx afholde kurser, der dels indeholder oplæg om konkrete sprogvidenskabelige emner, dels indeholder en workshop-del med deltagelse af såvel gymnasie- som universitetslærere. Det interessante ved AP-konstruktionen er, at den lægger op til tværsproglige seminarer/kurser. Inden for sproghistorie kunne det fx være om såvel sprogvidenskabens historie som konkrete sprogs historie, gerne med et komparativt perspektiv.

Denne situation stiller betydelige krav til lærerens viden. Man skal selvfølgelig ikke føle sig forpligtet til at kunne svare på alle spørgsmål, men situationen peger måske alligevel på et behov for, at sproglærere, der deltager i AP, har mulighed for at blive opkvalificeret om sammenhænge i indoeuropæisk sprogudvikling.

Noter

- 1 Se også Viggo Bank Jensen (2009) for en uddybet sammenligning.
- 2 I forbindelse med det beskrevne AP-forløb har en række elever udvist så stor interesse for at blive introduceret til italiensk, at der i de første måneder af 2010, **en dag om ugen** efter almindelig skoletid, kører en studiekreds i italiensk på gymnasiet.
- 3 Eksempler fra fx tyrkisk og arabisk kan bidrage til at belyse andre typologiske forskelle, som vi dog af pladshensyn ikke har omtalt her; se Jakob Steensig (1996).
- 4 http://www.uvm.dk/~media/Files/Udd/Gym/PDF06/Vejledninger/stx/-060701_almen_sprogforstaaelse_stx_vejledning.ashx

Litteratur

- Almen sprogforståelse – Stx. Undervisningsvejledning.* http://www.uvm.dk/-/media/Files/Udd/Gym/PDF06/Vejledninger/stx/060701_almen_sprogforstaelse_stx_vejledning.ashx
- Durst-Andersen, Per (2003): "Genetisk og typologisk lingvistik". I: Herslund, Michael og Bente Lihn Jensen (red.): *Sprog og sprogbeskrivelse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Fortson, Benjamin W. (2004): *Indo-European Language and Culture. An introduction*. Malden og Oxford: Blackwell Publishing.
- Heltoft, Anne Marie m.fl. (2006): *De sproglige rødder – træk af europæiske sprogs historie* (elevbog + lærervejledning). København: Dansk lærerforenings Forlag.
- Jensen, Viggo Bank (2009): "Standardsprog og sproglig variation i Danmark og Italien". I: *Sprog & Integration, nr. 1, marts 2009*. København: UC2.
- Karker, Allan (2001): *Dansk i tusind år*. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Karker, Allan (2000): "Lydhistorie". I: Katlev, Jan: *Politikens Etymologisk Ordbog*. København: Politikens Forlag.
- Quist, Pia (2006): "Multietnolekt da capo". I: *Sprogforum, nr. 36*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Schendl, Herbert (2001): *Historical Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Steensig, Jakob (1996): "Sprog i Danmark og i verden – forskelle og ligheder blandt verdens sprog". I: Kristiansen, Tore m.fl. (eds.): *Dansk sproglære*. København: Dansk lærerforeningen.